

Avrupa Komşuluk Politikası Çerçevesinde Avrupa Birliği- Ermenistan İlişkileri

Esmе ÖZDAŞLI^a

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Öz

Ermenistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'ya yakın ancak Batı ile de diyalogunu sürdürmeye çalışan çok yönlü bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bir taraftan Rusya ile stratejik ortaklık düzeyine varan bir ilişkiye girerken diğer taraftan ise birçok Batı menşeli örgüt ve kuruluşa üye olarak Avrupa ile diyalogunu artırmaya çalışmıştır. Bu süreçte siyasi bütünleşme ve genişleme gibi iki önemli strateji geliştiren Avrupa Birliği ise bazı eski Doğu Bloku ülkelerini birliğe dâhil etmiş ve eski Sovyet ülkelerinin dâhil olduğu yakın coğrafyası ile ilişkilerin artırılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu çerçevede hayata geçirilen Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı (DOP) Ermenistan ile Avrupa Birliği (AB) ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. AB'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde yakın coğrafyasına yönelik geliştirdiği stratejiler gerek birliğin içyapısında meydana gelen değişimlerle gerekse Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile yeni komşulara sınır olma gibi dışsal olarak değerlendirebileceğimiz faktörlerle açıklanabilir. 7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması ile birliğin ortak bir dış politika anlayışına kavuşması yakın bölgelere yönelik girişimlerde bulunulmasını kolaylaştırırken, SSCB'nin yıkılması ile birliğin sınırının değişmesi ve yeni komşuların fırsat ve riskleriyle ortaya çıkması bu tür adımları zorunlu hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği; Ermenistan; Güney Kafkasya; Avrupa Komşuluk Politikası; Doğu Ortaklığı Programı; Gümrük Birliği; Rusya

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde meydana gelen ekonomik-siyasi güç kaymasından derinden etkilenen Güney Kafkasya'nın üç ülkesi Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan bağımsızlıklarını elde ettikten sonra bölgesel ve küresel aktörlerin çekim merkezi haline gelmişlerdir. Bu güçlerden biri de Avrupa Birliği'dir. 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması ile AB sadece kendisi için değil, komşu ülkelere yönelik de istikrar ve güvenlik politikası geliştirmeye başlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Avrupa Birliği'nin ekonomik ve siyasi kriz içinde bulunan eski Sovyet cumhuriyetlerine komşu olması birliğin yasadışı göç, iç savaş, sınır sorunları ve ülkelerarası savaş gibi sorunlara karşı önlem alması gerekliliğini doğurmuştur. Bu süreçte Avrupa'nın coğrafi ve politik çevresinde meydana gelen gelişmeler ve akabinde AB'ye yeni üyelerin kabulü, AB'nin sınırlarını ve dolayısıyla komşularını değiştirmesi yeni fırsatların yanı sıra başta AB'nin güvenliği ile ilgili olmak üzere yeni zorlukları da ortaya çıkarmıştır.

AB'nin genişleme sürecine denk gelen bir dönemde bağımsızlığını kazanan Güney Kafkasya ülkelerine yönelik Brüksel'in politikalarının iki önemli odak noktası bulunmaktadır: istikrar ve enerji. Ermenistan ise, önemli bir enerji kaynağına sahip olmamakla birlikte gerek bölge gerekse Türkistan enerji koridoru üzerinde bulunması nedeniyle AB'nin doğu ülkelerine yönelik politikalarının önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bununla birlikte, Ermenistan'ın Güney Kafkasya'da Rusya'nın bir nevi "garnizonu" durumunda olması bölgeye yönelik beklentileri olan AB'nin Ermenistan'a verdiği ehemmiyetin derecesini yükseltmektedir. Avrupa'daki etkili Ermeni lobisi de AB'nin Ermenistan'a yönelik hassasiyetini artırmaktadır.

^a Esmе ÖZDAŞLI, Yrd. Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü eozdasli@mehmetakif.edu.tr

Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı Programı

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile genişleyen ve sınırları değişen AB'nin geleceği ile ilgili yeni bir vizyon belirlemek amacıyla oluşturulması amaçlanan "Avrupa Komşuluk Politikası"nınⁱ (ENP) ilk adımı Mart 2003'te AB Komisyonu tarafından hazırlanan "Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Güney ve Doğu Komşular İçin Yeni Bir Çerçeve"ⁱⁱ belgesinin hazırlanması ile atılmış, bu belgenin Aralık 2003'te kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni desteklemesi öngörüldüğünden bu belgeye ek olarak Temmuz 2003'te "Daha Geniş Avrupa Görev Gücü" ve "Daha Geniş Kuvvetlerarası Grup" oluşturulmuştur. Planın mali boyutu ile ilgili konuları içeren "Yeni Komşuluk İlişkisinin Oluşturulmasına İlişkin Belge" de yine 2003'te açıklanmıştır (European Neighbourhood Policy Strategy Paper/ENPSP, 2004). 12 Mayıs 2004'te komşuluk politikasının temel belgesi kabul edilen Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi'ninⁱⁱⁱ yayınlanması ile ENP son şeklini almıştır (ENPSP, 2003).

AB'nin yakın çevresine yönelik geliştirdiği bu yeni açılımlar hem Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile istikrarsız ülkelere komşu olması hem de genişleme süreci ile birlikte bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin bazılarını birliğe kabul etmesiyle yakından ilgilidir. Özellikle 1 Mayıs 2004'te gerçekleşen beşinci genişleme süreci ile eski Doğu Bloku ülkelerinin birliğe katılması AB'nin ekonomik, siyasi ve coğrafi açıdan tarihi bir dönüşüm yaşamasına neden olmuştur. Yeni üyelerin katılımı ile AB piyasa ekonomisi ve demokratik yönetime geçiş sürecinde olan ve genel olarak siyasi ve ekonomik kriz yaşayan ülkelere de komşu olmuştur. Bu açıdan, ENP AB'nin doğu ve güney komşuları ile ilişkileri derinleştirmeyi amaçlamayan bir stratejidir (ENP: EU-Egypt Joint Action Plan, 2003) ve her iki tarafın da refah, istikrar ve güvenliğini arttırarak ortak çıkarların desteklenmesini sağlamak ve uyuşmazlıkların çözümüne katkıda bulunmayı hedeflemektedir (ENPSP, 2003). Bu kapsamda AB, birliğe üye olmayan yakın komşuları Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Mısır, Gürcistan, Ürdün, Lübnan, Libya, Moldova, Fas, Filistin, Suriye, İsrail, Tunus, Ukrayna ve Cezayir ile daha yakın diyalog

kurmayı hedeflemiştir (EU/Armenia Action Plan, 2004). Söz konusu ülkeler ile ortaklık anlaşmasının imzalanmasının ardından müzakere sürecini ifade eden Eylem Planı'nın hazırlanması aşamasına geçilmektedir. Bu ülkelerden Ürdün, Moldova, Fas, Tunus, Filistin, İsrail ve Ukrayna için Eylem Planları yürürlüğe 2005'te girmişken, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın Eylem Planları^{iv} 14 Kasım 2006'da kabul edilmiştir (Onur, 2007: 10).

AB'nin ENP kapsamında doğu komşuları ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan "Doğu Ortaklığı" başlıklı bildiri 19-20 Mart 2009 tarihli AB Konseyi zirvesinde kabul edilmiş ve bu çerçevede Doğu Ortaklığı Stratejisi 7 Mayıs 2009'da Prag'da AB ve ortak üye ülkelerini bir araya getiren Doğu Ortaklığı Zirvesi ile resmen başlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı [TCEB], 2009). Söz konusu strateji Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını kazanan AB ve NATO üyesi olmayan Doğu Avrupa ve Kafkasya'da bulunan 6 ülke Azerbaycan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile ilişkileri derinleştirmeyi, taraf ülkelerde istikrar ve refahı desteklemeyi ve taraflar arasında çok taraflı işbirliği ve ortak tutumu geliştirmeyi amaçlamıştır (TCEB, 2009). ENP'nin bölgesel bazda derinleşmiş hali olan Doğu Ortaklığı Stratejisi, ENP'nin bölgesel ve çok taraflı işbirliği politikasının bir parçasıdır ve bu haliyle Barcelona Süreci olarak bilinen Avrupa-Akdeniz Ortaklığı^v (EUROMED, Temmuz 2008) ve Şubat 2008'de Kiev'de açıklanan 'Karadeniz Sinerjisi'nin bir parçası niteliğindedir (What is the European Neighbourhood Policy, http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm).

Prag Zirvesi sonrası açıklanan ortak bildiri; enerji güvenliğinin sağlanması, yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması ile enerji verimliliğinin artırılması yönünde konuların ele alınması (Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, 2009) AB'nin söz konusu programla enerji alanında ulaşmak istediği hedefler hakkında ipuçları vermektedir. Özellikle Azerbaycan gibi önemli miktarda petrol ve doğalgaz rezervine sahip olan ve Ermenistan, Gürcistan, Moldova veya Ukrayna gibi enerji nakil yolları üzerinde mevzilenen

ülkelerin programa dâhil olması bu noktada önem kazanmaktadır. AB'nin doğu komşularına yönelik attığı bu adım esasen Ağustos 2008'de patlak veren Gürcistan-Rusya savaşı sonrası Avrupa'nın Doğu komşuları üzerindeki nüfuzunun artırılmasına yönelik bir girişim olarak doğmuştur. Polonya-İsveç önerisi olarak gündeme gelen DOP son halini 3 Aralık 2008'de almıştır (Hatipoğlu, 2013: 6). Bu bakımdan DOP bir anlamda AB'nin, Batı yanlısı ve Rusya karşıtı bir politika sürdürmesine rağmen 2008'deki Güney Osetya savaşında yeterinde destek vermediği Gürcistan'a karşı günah çıkartması ve Rusya'nın benzer hamleleri yapmasını engel olmaya yönelik bir stratejidir.

AB, DOP'a dâhil olan ortaklarının siyasal ve toplumsal hayatta demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının geliştirilmesine; ekonomik alanda ise piyasa ekonomisinin işlevsel hale getirilmesine yönelik politikalar geliştirmesini teşvik ederek Doğu komşularının kendi değerlerine yakınlaşmasını hedeflemektedir. Bu ortak değerler üç amaca ulaşmayı hedefler: siyasi birliğin geliştirilmesi, AB ve Doğu komşuları arasında ekonomik bütünleşmenin geliştirilmesi ve vatandaşlık hareketliliğinin sağlanmasıdır (European Union Eastern Partnership Policy", http://eeas.europa.eu/eastern/faq/index_en.htm). Bu politika ile AB, merkezi yapılanmadan pazar ekonomisine, komünist rejimden demokrasiye geçen yeni komşuları ile arasında yeni ayrışma noktalarının ortaya çıkmasını engellemeyi ve refah, istikrar ve güvenliğin genişlemesini amaçlamaktadır (What is the European Neighbourhood Policy, http://eeas.europa.eu/eastern/docs/140130_eap_general_ppt_en.pdf).

İkili ve çok taraflı düzenlemeler ve Ortaklık Anlaşması çerçevesinde siyasal, ekonomik ve hukuki birçok alanı ihtiva eden DOP, AB ve Doğu komşuları arasında enerji güvenliği, vize hareketliliğinin sağlanması, kişilerin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması ile taraflar arasında kültürel etkileşimin artırılması, siyasal işbirliği, göç sorunları gibi birçok konuyu kapsamaktadır. Söz konusu işbirliği uluslararası hukuk, temel değerler; hukuk kuralları, insan hakları ve özgürlüklere saygı ile pazar ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim konularında işbirliğini

öngörmektedir (Eastern Partnership, http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm). AB ile çok yönlü bir ilişki içerisinde olan Ermenistan ise ENP ve DOP'un yanı sıra Karadeniz Sinerjisi, Sınır Ötesi İşbirliği Programı ve Çevre Programı gibi birçok AB menşeli girişime de dahil olmuştur.

Avrupa Birliği-Ermenistan İlişkileri

Tarihsel Arka Plan: Avrupa Toplulukları^{vi}-SSCB İlişkileri

Tarihsel bir süreçte incelendiğinde AB'nin SSCB dolayısıyla Ermenistan ile ilişkisi Soğuk Savaş dönemine kadar götürülebilir. Ancak Sovyetler Birliği döneminde birlik ülkelerinin dış politika konularında herhangi bir yetkiye sahip olmadıkları dikkate alınır, o zaman AB'nin Ermenistan'la ilişkilerinden bahsederken, bu ilişkilerin SSCB sonrası dönemde başladığını söyleyebiliriz. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde SSCB ile Batı dünyası arasında yaşanan gerilimden dolayı Avrupa Toplulukları'nın (AT) Sovyet coğrafyası ile ilişkileri oldukça sınırlı düzeyde kalmıştır. Soğuk Savaş mantığı ile herhangi bir blokta yaşanan gelişmenin diğer taraftan olumsuz karşılanmasına yönelik algı nedeniyle Sovyetler Birliği, AT'nin kurulduğu 1951'den SSCB'nin yıkıldığı 1991'e kadar geçen kırk senenin otuz yedisinde hiçbir ilişki kurmamıştır (İbrahimov, 2008: 85). Bu durum hem Sovyetler Birliği'nin Avrupa bütünleşmesine karşı duruşu hem de Batı'nın Sovyetler Birliği'ne karşı temkinli politikaları ile izah edilebilir.

Moskova, Batılı ülkelerdeki herhangi bir entegrasyon girişimini Batı'nın ve dünya emperyalizminin, Sovyetler Birliği'ne, sosyalist ülkelere, uluslararası işçi hareketlerine ve özgürlükçü ulusal hareketlere karşı mevcut pozisyonlarını güçlendirme amacına yönelik önlemler olarak algılamak; AET ise Doğu Blok'unun ekonomik birliğini temsil eden Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi'ne^{vii} (COMECON) ilgisiz kalmış ve kurucu anlaşmalarda ne Doğu Avrupa ülkeleri ne de Sovyetler Birliği ile ilişkiler konusunda herhangi bir konuya yer vermemiştir (İbrahimov, 2008: 85). Uzun yıllar SSCB Doğu Avrupa'daki komünist ülkeler ile AT'nin müzakere yapmasını engellerken, COMECON'u uygun bir muhatap olarak kabul

etmeyen AT ise bu ülkelerle bağımsız ikili anlaşma yapma fırsatını kollamıştır (Dinan, 2005: 82-83).

Tipik bir Soğuk Savaş mantığı ile Sovyetler Birliği'nin AT'yi Batı ittifakının ekonomik ayağı olarak görmesi, AT'nin ise COMECON'u uluslararası bir örgüt olarak tanıma konusundaki olumsuz tavrı AT ile SSCB arasında diyalog kurulmasını engellemiştir (Korkmaz, 2007: 3). 1960'ların sonlarından başlayarak 1973'te imzalanan Helsinki Nihai Senedi ile somutlaşan Doğu-Batı arasındaki yumuşama süreci ile birlikte AT ile SSCB arasındaki diyalog da gelişmiştir. "Vancouver'den Vladivostok'a" sloganıyla Doğu-Batı arasındaki sert rüzgârları dindirmeyi amaçlayan Helsinki'de yapılan görüşmede insan hakları, eğitim ve kültür gibi konular ele alınmıştır. Özellikle Avrupa çapında insani düşünce ve bilginin serbest dolaşımı konusunda alınan karar Avrupa ile SSCB arasındaki iletişimi artırmış, bu durum AT'nin bölgeyle temasa geçmesini kolaylaştırmıştır.

Gorbaçov'un 1985'te Sovyetler Birliği'ni ayakta tutmaya yönelik reçetesi "glasnost ve perestroyka"yı açıklamasının ardından iç politikada yaşanan değişim dış politikaya da yansımış, Moskova'nın dış dünya ile teması artmıştır. AT ve Sovyetler Birliği'nin ekonomik kalkınma örgütü olan COMECON arasında 25 Haziran 1988'de Lüksemburg'da imzalanan ortak bildiri ile tarafların birbirlerini resmen tanıması (Huseynov, 2001: 247) ile başlayan ilişkiler bu yeni dış politika anlayışının ürünüdür. AT ile COMECON üyesi devletler arasında ikili anlaşma yapılabilmesinin önünü açan bu bildirinin yayınlanmasından bir yıl sonra 1989'da SSCB ile AT arasında Ticaret ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış ancak Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile söz konusu anlaşmanın yerini 1994'den itibaren AB ile eski Doğu Bloku ülkeleri arasında ayrı ayrı imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması almıştır (Huseynov, 2001: 250).

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ermenistan Dış Politikasının Genel Analizi

Bir ülkenin dış politikası o ülkenin coğrafi konumu, ekonomik yapısı, tarihi ve kültürel boyutu, askeri kapasitesi ve insan gücü gibi içsel faktörlerin yanı sıra başta uluslararası sistemin yapısı olmak üzere uluslararası hukuk ve dünya kamuoyunun bakış açısı gibi dışsal faktörlerin etkisi ile gelişir. Bu manada 21

Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ın dış politika yapım sürecini etkileyen unsurlar değerlendirildiğinde bazı başlıklara ulaşılabilir: 1. Türkiye, İran, Azerbaycan ve Gürcistan arasında sıkışmış olmasının ve denize çıkışı olmamasının getirdiği jeopolitik zorluklar. 2. Yukarı Karabağ'ın işgali nedeniyle kurumsallaşan Rusya'ya bağımlı olma durumu. 3. Diasporanın determinizminden uzak yalnızca soykırım iddiaları ve İran hariç komşu ülkelerden toprak taleplerine yoğunlaşan baskıları. Buna ek olarak üretmeyen bu nedenle de dışa bağımlı bir durumda olan ekonomik yapı da Erivan'ın izlediği dış politika vizyonunu etkilemektedir.

Kronikleşmiş ekonomik sorunlar radikal grupların Ermenistan'da güç kazanmasına neden olmuş, sorunları çözemeyen siyasi partiler bu sorunun kaynağı olarak dış ülkeleri ve grupları suçlamışlardır. Avrupa, ABD, Yahudi lobisi ve Türkiye'nin Ermenistan'ı yok etmeye çalıştığı yönünde "koru politikası" üreten söz konusu radikal gruplar, Ermenistan dış politikasını saldırgan ve tepkisel bir mecraya sürüklemektedirler (Laçiner, 2002). Her an tehdit algılayan ve algılanan tehditlere karşı tedbir almaya odaklanan (Laçiner, 2002), bu anlayışın en önemli sonucu Rusya'nın Ermenistan üzerindeki nüfuzunun artmasıdır. Herkesin Ermenistan'ı yok edeceği saplantısı ve kuşatılmışlık paranoyası Erivan açısından Moskova'yı "vazgeçilmez koruyucu ülke" haline getirmektedir. 1997'de Ermenistan meclisinde Rus askerlerinin ülkede kalıp kalmayacağı yönünde yapılan bir oylamada ret oyu veren dört milletvekilinin neredeyse vatana ihanetle suçlanması (Laçiner ve Kaya, 2003: 12) Ermenistan'ın bağımsızlığının önüne geçecek şekilde Rusya'ya bağımlı hale gelmesine verilecek somut bir örnektir. Tüm bu unsurların etkisi ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte birçok ülke Batı ile entegrasyonu kendi bağımsızlıklarını pekiştirecek bir süreç olarak algılarken Ermenistan Rusya'dan ayrılmama yolunu tercih etmiştir (Asker, 2003: 103).

1991'den sonra Rusya'ya dönük ancak Batılı ülkeleri de ihmal etmeyen bir politika sergileyen Ermenistan, birbirleriyle çatışan Rusya ve Batı'nın aynı anda kendi politikalarını desteklemesini sağlamıştır. "Tamamlayıcı Politika"^{viii} (*complementarism*) olarak adlandırılan bu

stratejiye göre, Ermenistan güvenliğini Rusya sayesinde sağlarken, ekonomik anlamda Avrupa ile bütünleşmeye çalışmaktadır (Lütem, 2012: 30). Benzer şekilde, NATO ile Barış için Ortaklık politikası çerçevesinde irtibat halindeyken diğer taraftan Rusya ile Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve çok yönlü anlaşmalarla sürdürdüğü askeri ilişkisi mevcuttur (Giragosian, 2013: 12-13). Ermenistan, KGAÖ ve NATO çerçevesinde uluslararası yükümlülükleri çatışmadığı takdirde NATO ile işbirliğini geliştirmekten yanadır. Yani Ermenistan'ın NATO ve KGAÖ ile ilgili stratejisi çatışmacı değil tamamlayıcı bir politikadır (Asker, 2003: 103).

Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD^{ix} ve Rusya hemen hemen her konuda farklı stratejiler izlemelerine rağmen Ermenistan'a yönelik politikalarında ortak bakış açısına sahiplerdir. Bu durum Yukarı Karabağ ile ilgili BM Genel Kurulunda yapılan oylamalarda bu ülkelerin Ermenistan lehine karar vermelerinde açıkça kendisini göstermektedir. Bu süreçte Avrupa Birliği gerek diasporanın etkisi gerekse Ermenistan'ın ilk Hristiyan^x devlet olduğu yönündeki algı gibi unsurların etkisi ile Ermenistan ile ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem vermiştir.

Ermenistan uyguladığı denge politikası ile Batı ile diyalogunu devam ettirirken, Rusya ile de "stratejik ortaklık" düzeyine varan bir ilişki ağı geliştirmiştir. Bu çerçevede bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'nın öncülüğünde başlatılan tüm siyasi ve askeri girişimlere aktif olarak katılmıştır. Ermenistan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında askeri işbirliğini öngören ve 15 Mayıs 1992'de Taşkent'te kurulan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'ne ve BDT Ortak Savunma Anlaşması'na imza atan tek Güney Kafkasya ülkesidir. Benzer şekilde topraklarında Rus üssü bulduran tek Güney Kafkasya ülkesi de yine Ermenistan'dır. Azerbaycan'ın 1992, Gürcistan'ın ise 2007 yılında ülkesindeki Rus askerini tamamen çıkarmasının ardından bu ülkelerdeki askeri teçhizat ve personelin büyük bir kısmı Ermenistan'a konuşlandırılmıştır. Özellikle Türkiye sınırına 20 km mesafede bulunan Gümrü'deki 102. Üs askeri teçhizat bakımından oldukça gelişmiş durumdadır. İki ülke arasında üssün statüsü ile ilgili anlaşma 16 Mart 1995'te 25 yıllığına imzalanmış ancak 20 Ağustos 2010 tarihinde

sürpriz bir şekilde süresi dolmadan üssün görev süresi 2044 yılına kadar uzatılmıştır (Asker, 2003: 100). Bu gelişmeler Ermenistan'ın tam manasıyla Rusya'nın Güney Kafkasya "garnizonu" haline gelmesine neden olmuştur. Bu noktada altının çizilmesi gereken en önemli husus, Rusya ve Ermenistan arasında "askeri işbirliğinden" ziyade Rusya'nın Ermenistan'a "askeri desteği"nin söz konusu olması durumudur. Çünkü Rusya ile bu anlaşmaları yapan Ermenistan aslında Azerbaycan ile muhtemel savaş ortamında kendisini Rusya'nın "güvenlik şemsiyesi" altına dâhil etmeyi hedeflemektedir (Asker, 2003: 95).

Avrupa Birliği-Ermenistan İlişkileri (1991-2013)

1991'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan ile AB arasındaki ilişki 18 Aralık 1989'da SSCB ile AT arasında imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile başlamış, SSCB'nin çökmesi ile ise söz konusu anlaşmanın yerine 1994 yılından itibaren AB ile eski Doğu Bloku ülkeleri arasında ayrı ayrı imzalanmaya başlanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) geçerli olmuştur. Bu kapsamda 22 Nisan 1996'da Ermenistan ile AB arasında OİA imzalanmıştır (Huseyinov, 2001: 248). Bu süreçte ilişkilerin daha sistemli sürdürülebilmesi ve diplomatik ilişkilerin yürütülmesi için Ermenistan 1994 yılında Avrupa Toplulukları Ermenistan Cumhuriyeti Elçiliđi'ni kurmuştur. Buna karşın AB de Erivan'da Avrupa Birliği Delegasyonu tarafından temsil edilmektedir. Delegasyonun temel görevi ve amacı siyasi, ekonomik, insani birçok alanda ikili ilişkileri geliştirmek ve reformların uygulanmasında Ermenistan hükümetine yardımcı olmaktır (Political and Economic Relations, http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm).

AB'nin Ermenistan ile ilişkisi siyasi diyalog, ticaret, yatırım, ekonomi, hukuk ve kültür alanlarında geniş kapsamlı işbirliğini öngören AB-Ermenistan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın 1996'da imzalanması ile kurumsal bir yapıya kavuşmuştur (EUFOA, 2004). 1999'da yürürlüğe giren söz konusu akit ile AB, Ermenistan ile işbirliğinin ötesinde kademeli ekonomik bütünleşme ve derinleşen siyasi diyalog kurarak daha yakın ilişki kurmayı amaçlamış (Political and Economic

Relations,
http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm), demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve piyasa ekonomisi gibi AB'nin temel değerlerinin Ermenistan'da güçlendirilmesine yardımcı olmayı ilke olarak benimsenmiştir. Savunma sektörü dışında AB ile Ermenistan arasında siyasi ve ticari işbirliği alanlarındaki tüm ilişkileri kapsayan anlaşma hem AB ile Ermenistan arasında hem de Ermenistan ile AB üyesi devletlerarasındaki ilişkilere zemin oluşturmaktadır (Karagül, 2006: 146). Anlaşmayla, ikili ilişkileri düzenlemek ve idare etmek için işbirliği kurulları (İşbirliği Konseyi, İşbirliği Komitesi ve Parlamenter İşbirliği Komitesi) oluşturulmuştur. Buna ek olarak Ermenistan'ın da içinde bulunduğu Güney Kafkasya'ya ticari serbestliğin gelmesi ve AB ile işbirliğinin sağlanması amaçlanmıştır (Karagül, 2006: 146). AB ve Ermenistan arasında yürütülen diyalog ile demokrasi ve iyi yönetişimin teşviki, enerji güvenliğinin artırılması, kamu sektörü reformu ve çevre korumasının teşviki, ekonomik ve sosyal kalkınmayı desteklemek, sosyo-ekonomik dengesizlerin azaltılmasına yönelik projeleri desteklemek ve istikrarı arttırmak hedeflenmektedir (Political and Economic Relations,
http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm).

2006 yılında AB ve Ermenistan arasında ENP'nin beş yıllık eylem planını konusunda anlaşmaya varılmış, 7 Mayıs 2009'da ise Ermenistan ENP'nin bir parçası olan "Doğu Ortaklığı" girişimine katılmıştır. Derin ve kapsamlı bir serbest ticaret alanı oluşturulması konusunda hükümler içeren ve 1999'da yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın yerini alacak olan yeni İşbirliği Anlaşması ile ilgili görüşmeler de 2010'da başlamıştır (Eastern Partnership Community: Armenia,
<http://www.easternpartnership.org/programmes/county-allocations>). Doğu Ortaklığı Programı kapsamında AB Ermenistan'a 2007-2010 yılları arasında 98,4 milyon avro, 2010-2013 yılları arasında ise 157 milyon avroluk yardımda bulunmuştur (Eastern Partnership Community,
<http://www.easternpartnership.org/programmes/county-allocations>).

ry-allocations). Benzer şekilde DOP'a dâhil ülkelerin kurumsal performanslarını geliştirmek ve AB kurumları ile uyumunu artırmayı hedefleyen Kapsamlı Kurumsal Yapılanma^{xi} (CIS) programı çerçevesinde Ermenistan AB'den 32 milyon avroluk yardım almıştır (Eastern Partnership,
http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm).

Ortaklık Anlaşmaları AB'nin temel değerleri olarak kabul edilen hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi, piyasa ekonomisi gibi alanlarda ilerleme gösteren ülkelerle imzalanmaktadır. Bugüne kadar Beyaz Rusya dışında tüm ülkeler ile görüşmeler başlamıştır (Dizman, 2013). AB Konseyi, 17 Şubat 2012'de AB'nin Ermenistan ile serbest ticaret müzakerelerinin başlatılması için onay vermiştir. Söz konusu müzakerelerin modern, şeffaf ve öngörülebilir ticaret ve yatırım alanlarında hayati önemi olan konuları kapsayacağı ve düzenleyici bir yaklaşım ile pazara giriş koşullarının yanı sıra Ermenistan ile AB arasında daha yakın ekonomik bütünleşmeye yardımcı olacak alanlarda uygulanacağı bilinmektedir (EU Launches Free Trade Negotiations with Armenia,
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-150_en.htm).

Avrupa Komisyonu, müzakerelerin başlatılması için, Ermenistan'ın özellikle teknik düzenlemeler, sağlık ve bitki sağlığı ile ilgili önlemler ve fikri mülkiyetin korunması alanlarında bir dizi düzenleme yapmasını gerektiğini vurgulamıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2012). Ermenistan'ın belirtilen alanlarda "yeterli ilerleme" kaydetmesi üzerine Avrupa Komisyonu Ermenistan ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması^{xii} (DCFTA) müzakerelerinin başlatılabileceğini açıklamıştır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2012). DCFTA, AB ile anlaşmaya taraf ülkeler arasında mal ve hizmetlere erişimin kolaylaştırılması, ticaretin önündeki kotaların, tarifelerin ve engellerin kaldırılmasını ve bu konularda istikrarlı bir yasal ortamın sağlanmasını hedeflemektedir (The Eastern Partnership,
http://eeas.europa.eu/eastern/docs/140130_eap_general_ppt_en.pdf). Bununla birlikte, Doğu Ortaklık programı kapsamındaki ülkeler ile AB arasında iki taraflı ilişki ekonomik bütünleşmenin sağlanması, AB'ye ortak ülkelerden yapılacak ziyaretlerin

kolaylaştırılması, enerji ve ulaşımda işbirliği, ekonomik ve sosyal kalkınma alanlarında yardım ve ortak ülkelere ekonomik destek gibi unsurları kapsamaktadır (The Eastern Partnership, http://eeas.europa.eu/eastern/docs/140130_eap_general_ppt_en.pdf).

Vilnius Zirvesi ve Ermenistan-AB İlişkilerinde Rusya Faktörü

Doğu Ortaklığı ve Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde AB ile Ermenistan arasında Temmuz 2010'dan bu yana yürütülen Ortaklık Anlaşması'nın bir parçası niteliğinde olan DCFTA'nın 28-29 Kasım 2013 tarihinde Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta düzenlenen AB Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde imzalanacağı düşünülmektedir. Ancak Ermenistan ile AB arasında müzakereler devam ederken Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın 3 Eylül 2013'te Rusya'ya yaptığı ziyaret bütün dengeleri değiştirmiştir. Sarkisyan, Moskova'da Putin ile yaptığı ikili görüşmeler sırasında Rusya önderliğindeki Gümrük Birliği'ne (GB) girme kararı aldıklarını ve Avrasya Birliği'nin kurulmasına katkı sağlayacaklarını açıklamıştır (Refworld, 2013). Söz konusu açıklamada Sarkisyan, bu kararın ülkesinin milli menfaatleri için rasyonel bir karar olduğunu ancak bunun Avrupa kurumları ile yapılan diyalogu reddetmek anlamına gelmediğini ve gelecekte reformlara devam etme niyetleri olduğunu ifade etmiştir (Refworld, 2013). Buna ek olarak Sarkisyan, Rusya liderliğindeki Kolektif Güvenlik Örgütü'nün bir parçası olarak kendilerini ortak ekonomik alandan tecrit edemeyeceklerini de ifade etmiştir (RFERL, 2013).

3 Eylül'de Sarkisyan'ın Moskova'da yaptığı bu açıklamadan saatler sonra iktidardaki Cumhuriyetçi Parti'nin Erivan'da Ermenistan ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşmasının durdurulması gibi bir durumun söz konusu olmadığı yönünde açıklama yapmıştır (Hovhannisyanyan, 2013: 2). Aynı gün içinde Moskova'da cumhurbaşkanının, Erivan'da ise iktidar partisinin birbirinden farklı açıklamalar yapması çok yönlü ve dengeye dayalı bir dış politika vizyonu izleyen Erivan'ın bir stratejik atağı olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan söz konusu açıklamalar ile Erivan, AB ve kadim dostu Rusya

arasında 've - ve' (*and - and*) ilkesini masaya yatırarak 'ya - ya da' (*either - or*) gibi bir tercihi reddettiğini ve Ortaklık Anlaşması ile Gümrük Birliği'ni uyumlu ve eşzamanlı olarak yürütebileceği yönünde bir mesaj vermeye çalışmıştır (Hovhannisyanyan, 2013: 2).

Erivan hem AB'ye hem de Rusya'ya yönelik geliştirdiği yumuşak retoriğe rağmen Avrupa Parlamentosu Dışişleri Komitesi Başkanı Elmar Brok AB'nin Rusya liderliğindeki Gümrük Birliği'ne üye olan bir ülke ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması yapamayacağını belirtmiştir (Borshchevskaya, 2013: 106). Zaten böyle bir durum yasal olarak da mümkün değildir. Çünkü gümrük birliği ortak bir dış ticaret politikasını öngördüğü için üye devletlerin kendi sınırlarında bireysel ticaret politikası yürütmesini engellemektedir (Borshchevskaya, 2013: 106). Ermenistan'ın GB'ye gireceğini açıkladığı dönemde AB dönem başkanı olan Litvanya'nın Dışişleri Bakanı Linas Linkevicius yaptığı açıklamada Ermenistan'ın aldığı karara saygı duyduklarını ancak farklı tarife gereksinimlerinden dolayı bir ülkenin aynı anda iki örgüte de giremeyeceğini belirtmiştir (ASBAREZ, 2013)

28-29 Kasım 2013'te düzenlenen Vilnius Zirvesi'nde AB ile "Ortaklık Anlaşması ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Anlaşması" yapması beklenen Erivan'ın Gümrük Birliği çıkışı ile tamamen Rusya'nın güdümüne girmesi hem Brüksel'den yapılan açıklamalarda hem de ülke içi bazı muhalefet grupları tarafından tenkit edilmiştir. AB'nin genişlemeden sorumlu komiseri Stefan Füle 6 Eylül 2013'de Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan ile yaptığı bir görüşme sonrasında Ermenistan'ın Gümrük Birliği tercihi nedeniyle Vilnius zirvesinde Ortaklık Anlaşmasını paraflamasının mümkün olamayacağını, Gümrük Birliği ile AB serbest ticaret anlaşmasının aynı anda mümkün olamayacağını ifade etmiştir (EU-Armenia: About Decision to Join the Customs Union, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/headlines/news/2013/09/20130906_en.htm).

Rusya ile Gümrük Birliği anlaşması kararı ile Ermenistan, Vilnius Zirvesi'nde Gürcistan ve Moldova'nın parafladığı ortaklık anlaşmasını reddederek AB ile yürütülen diyalogu ikinci plana atmış ve AB ile ekonomik anlamda yakınlaşma stratejisine de büyük darbe indirmiştir. Çünkü

Vilnius'ta atılacak bu adım müzakere süreci bitmekte olan serbest ticaret anlaşması için ön imza olma niteliğini taşımaktaydı.

Ermenistan'ın Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya'nın dâhil olduğu Gümrük Birliği'ne girme niyetini açıklaması AB'nin Güney Kafkasya ile bütünleşme stratejisine büyük darbe vurmuştur. AB'nin Doğu politikası açısından önemli bir siyasi başarısızlık anlamına gelen Vilnius Zirvesi'nde sadece Moldova ve Gürcistan ortaklık anlaşmasını paraf ederken, Ukrayna yaşanan kriz nedeniyle anlaşma yapmaya ikna olmamış, Azerbaycan ise sadece vize anlaşmasını imzalamakla yetinmiştir. Ermenistan gibi Beyaz Rusya da sadece toplantıya katılarak AB ile herhangi bir anlaşmaya imza atmamıştır.

Rusya açısından Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne üyeliği ekonomik veya siyasi beklentilerden çok eski yaşam alanı olarak gördüğü Güney Kafkasya'da nüfuzunu güçlendirmek için önemli bir araç olarak görülmektedir. Moskova bu strateji ile Ermenistan özelinde AB ile yakın diyalog kuran eski Doğu Bloku ülkelerine "gözdağı" vermek istemektedir. Bu açıdan Ermenistan'ın AB'ye rağmen Rusya'ya yönelmesi Moskova açısından bazı kazanımlar sağlamaktadır. Öncelikle, Ermenistan Putin'in Avrasya Birliği'nin gerçekleşmesi için önemli bir unsur olmamakla birlikte, Moskova'nın en yakın müttefikinin sonu belirsiz entegrasyon projesinin bir parçası olmak istememesi küçük düşürücü bir durum olarak algılanmaktadır (Shirinyan ve Ralchev, 2013: 5). İkinci olarak, Ermenistan AB ile yakın olmanın ve dış politikada çok fazla bağımsız olmanın bedelini diğer potansiyel "yaramaz" DOP üyelerine göstermesi açısından uyarı niteliği taşımaktadır (Shirinyan ve Ralchev, 2013: 5). Vilnius Zirvesi'ne yakın bir dönemde Rusya'nın Moldova'dan ithal ettiği şarapların Rus sağlık ve güvenlik kurallarına uygun olmadığını gerekçe göstererek yasaklaması (Lütem, 2013: 21) ve Gagauzların düzenlenen gayri resmi bir referandumla iş piyasasına erişim bakımından AB ekonomik uyumu yerine Rusya önderliğindeki GB'ye üye olunması yönünde irade ortaya koyması Batı ile serbest ticaret anlaşmasını parafleyen Moldova'nın bir dizi güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalacağı anlamına gelmektedir (Öğütçü, 2014). Buna ek olarak Moldova'nın Batı ile

sürdürdüğü diyaloga paralel olarak Moldova'nın bir diğer yumuşak karnı Transdinyester'deki çözümsüzlüğün Kişinyev'in Batı ile Rusya arasında yapacağı tercih durumuna göre şekilleneceği görülmektedir (Öğütçü, 2014).

Ermenistan'ın Vilnius Zirvesi öncesi GB'ye katılacağını açıklamasında Rusya'nın bu ülke üzerindeki baskısının etkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle Yukarı Karabağ konusunu naif bir zamanlama ile hem Ermenistan hem de Azerbaycan'a karşı kullanan Putin, Vilnius zirvesinden kısa bir süre önce 13 Ağustos 2013'te kalabalık bir grupla Bakü'yü ziyaret etmiştir. Enerji, ulaşım, savunma ve diğer alanlarda bir dizi anlaşmanın imzalandığı ziyaret sonrasında Aliyev, Rusya ile ülkesinin askeri alandaki ticaret hacminin 4 milyar dolara yakın olduğunu açıklamıştır. Erivan'ın AB ile serbest ticaret anlaşması yapmayı düşündüğü bir dönemde yapılan bu ziyaret ve sonrasında gelen açıklamalar Rusya'nın Güney Kafkasya'daki güvenlik zafiyetlerini kullanarak Ermenistan'ı Yukarı Karabağ sorunu ile köşeye sıkıştırmaya çalıştığı yönünde yorumlara neden olmuştur. Rusya'nın eski Ermenistan büyükelçisi Vyacheslav Kovalenko'un Ermenistan'ın batıya yönelmesinin kendi menfaati açısından uygun olmayacağını "Cehenneme giden yol iyi niyet taşları ile döşelidir" şeklindeki meşhur bir atasözünü kullanarak uyarması Moskova'nın Erivan'a yönelik baskısını göstermesi açısından önemlidir (Shirinyan ve Ralchev, 2013: 3).

Rusya-Ermenistan ilişkileri uzmanlarından Modest Kolerov'a göre Ukrayna'nın Derin ve Kapsamlı Ticaret Anlaşması metnini açıklaması Ermenistan'ın AB ile diyalogunu gözden geçirmesine neden olmuştur. Çünkü bu metinde yola çıkarak Ermenistan'ın diğer ülkelerin toprak bütünlüğünü tanıması, dolayısıyla işgal ettiği topraklardan vazgeçmesi gerekmektedir (TRT-Türk, 2013). Öte yandan, söz konusu anlaşma ile dış politika ve savunma politikalarının AB ile uzlaştırılmasını gerektirmesi Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan AB ile bu ülkenin topraklarını işgal eden Ermenistan arasında derin bir uçuruma neden olmaktadır. Buna ek olarak anlaşmanın yalnızca herkes tarafından tanınan devlet sınırları içinde olması Yukarı Karabağ'ın anlaşma dışında kalmasına neden olmakta (TRT-Türk, 2013), bu nedenle de bölgenin

AB'nin ticari ayrıcalıklarından yararlanmasını imkânsız hale getirmektedir.

AB ile yürütülen müzakerelerin bitirilmesini etkileyen faktörlerden biri olan Yukarı Karabağ'ın serbest ticaret anlaşmasının ayrıcalıklarından yararlanamayacağı yönündeki kaygı esasen Erivan'ın sürekli karşılaşıcağı bir sorun olarak görülmektedir. Örneğin, 24 Aralık 2013'de Moskova'da düzenlenen Avrasya Yüksek Ekonomik Konseyi toplantısında Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, ülkesinin Ermenistan'ın Gümrük Birliği'ne üye olması ile ilgili yol haritasını imzalamaya hazır olduğunu ancak Karabağ sorununun çözülmesi konusunda muhalefet şerhi koyacaklarını ifade etmiştir (Nazarbayev: Armenia will Join the Customs Union without Karabakh, 2013). Ermenistan cumhurbaşkanının da bulunduğu bu toplantıda Nazarbayev, işgal edilmiş Yukarı Karabağ topraklarının Avrasya entegrasyon projelerinde yer alamayacağını altını çizmiştir (Armenia's Joining of the Customs Union Still Being Dragged Out, 2014). Kazakistan ve Belarus'un Yukarı Karabağ konusundaki tutumlarına karşın Erivan Güney Osetya ve Abhazya örneği üzerinden konuyu ele almaktadır. Buna göre, Rusya dışında hiçbir GB üyesi ülke tarafından tanınmayan Güney Osetya ve Abhazya ile Rusya gümrük duvarlarını ortadan kaldırmıştır (İsmayilov, 2014). Böylece *de facto* bağımsızlıklarını ilan eden Abhazya ve Güney Osetya GB'ye dolaylı olarak taraf olmuşlardır. Bu yüzden Erivan Yukarı Karabağ'ın kendisi dâhil hiçbir GB üyesi tarafından tanınmamasının GB'nin bir parçası olmasını engellemeyeceğini savunmaktadır (İsmayilov, 2014).

Ermenistan'ın GB'ye üyeliğine ülke içi muhalefetten bazı eleştiriler gelmiştir. Ermenistan eski başbakanı Tigran Sakisyan yaptığı bir açıklamada, Rusya ile herhangi bir sınırı olmaması nedeniyle ülkesinin Gümrük Birliği'ne üyeliğinin coğrafi açıdan imkansız olduğunu ifade etmiştir (Zolyan 2013). Ermenistan'ın GB kararının anayasaya aykırı olduğunu iddia eden bazı muhalif partilere göre ise, Ermenistan anayasası milli egemenliğin herhangi bir uluslar üstü kurum veya birliğe verilmesini yasaklamaktadır (İsmayilov, 2014). Bu eleştirilere rağmen GB'ye katılma kararını destekleyen Ermenistan eski cumhurbaşkanı Levon Petrosyan, AB ile yapılacak bir anlaşmanın Rusya'ya

rağmen uygulanamayacağını, Gürcistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlıklarının ilk yıllarında Rusya karşıtı politikalar yürütmelerinin toprak kaybetmelerine neden olduğunu belirterek, Moskova'nın onayının olmadığı bir girişimin kendi ülkesi için de toprak kaybı ile sonuçlanabileceğini ifade etmiştir (İsmayilov, 2014).

Avrupa'nın sınırının Kafkasya olduğunu söyleyen Avrupa entegrasyonunun kurucularından De Gaulle gibi günümüzde de AB içinde Kafkasya'nın Avrupa'nın doğal uzantısı olduğunu hatta Avrupa'nın güvenliği açısından vazgeçilmez bir bölge olduğunu savunanlar bulunmaktadır. Bu bakış açısı ile bağımsız devletlerin yer aldığı Güney Kafkasya bölgesi daha özelde ise Ermenistan Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi Avrupa menşeli örgütlere üye olarak kabul edilirken, NATO ile Barış için Ortaklık Programına da dâhil edilmişlerdir. Bu süreçte AB ile Ermenistan arasında gelişen çok yönlü ilişki çerçevesinde Ermenistan ENP ve DOP'un yanı sıra Karadeniz Sinerjisi, Sınır Ötesi İşbirliği Programı gibi birçok girişimin de bir parçası olmuştur. Ancak Vilnius Zirvesi öncesi Ermenistan'ın GB'ye girme yönünde bir irade sergilemesi uzun yıllar Erivan'ın Batı ve Rusya arasında yürüttüğü "tamamlayıcı" politikanın Rusya'ya doğru "evrilmesine" neden olmuştur. AB açısından bakılacak olursa Ermenistan'ın bu çıkışı Brüksel'in 1991'den bu yana uyguladığı doğu politikasına da büyük zarar vermiştir.

Tartışma

21 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ın izlediği dış politika stratejisinin temeli Batı ile Rusya arasında kurulmaya çalışılan "denge"ye dayanmaktadır. Söz konusu politikanın günümüze kadar başarılı bir şekilde uygulanabilmesinde önemli bir etken Ermenistan ve Avrupa arasındaki dini ve tarihsel ilişki ile Avrupa'daki diasporanın gücüdür. Diğer taraftan Güney Kafkasya'da Rusya'nın varlığı üzerine kurgulanan Rusya ve Ermenistan arasındaki geçmişe dayanan stratejik ortaklık ise dengeyi sağlayan diğer unsurdur.

Ermenistan bir yandan Rusya ile stratejik ortaklığını sürdürürken diğer taraftan Avrupa ülkeleri ile yakın diyalog kurma ve Batı menşeli örgütlere üye olma

konusunda büyük çaba harcamıştır. “Barış için Ortaklık” programı çerçevesinde 1994’den bu yana NATO ile diyalog içinde olan Erivan, AGİT, Avrupa Konseyi gibi Avrupa menşeli uluslararası örgütlere üye olarak Batı ile ilişkilerini iyi düzeyde tutmaya çalışmaktadır. Bu açıdan AB ile sürdürülen yakın diyalog hem Rusya’nın baskılarına karşı Batı’yı denge olarak kullanmaya hem de Batı’nın ekonomik ve siyasi desteğini alamaya yönelik bir stratejidir.

AB ise Ermenistan’ı genişleme stratejisinin bir parçası olarak görmese de özellikle enerji koridoru üzerindeki stratejik konumu ve Rusya’nın Güney Kafkasya’daki en önemli müttefiki olması nedeniyle birliğin bölgeye nüfuz etmesindeki anahtar rolü bakımından önem vermektedir. Bununla birlikte, başta Fransa olmak üzere Avrupa’daki güçlü Ermeni lobisinin etkisi ile Ermenistan’ın Güney Kafkasya’da Türkiye ve Azerbaycan’ın baskısına maruz kalan “mağdur” bir Hristiyan devlet olduğu yönündeki kamuoyu algısı da Brüksel’in bu ülkeye yönelik ayrıcalıklı politikasında etkili olmaktadır.

AB ile Ermenistan arasında devam eden serbest ticaret müzakerelerini nihayete erdirmesi beklenen Vilnius Zirvesi’nden kısa süre önce Ermenistan’ın Rusya liderliğindeki Gümrük Birliği’ne üye olacağını açıklaması Brüksel’in Güney Kafkasya politikasına büyük zarar vermiştir. Moskova’nın baskısı ile gerçekleşen bu adım AB açısından başka sorunları da beraberinde getirmektedir. Öncelikle Ermenistan gibi Azerbaycan da Rusya baskısı nedeniyle AB ile serbest ticaret anlaşmasına sıcak bakmamakta; bu durum AB’nin Güney Kafkasya’da sadece Gürcistan’ı elinde tutabildiği anlamına gelmektedir. Bu noktada Batılı ülkelerin Rusya’nın enerji kaynakları üzerindeki bölgesel tekeli için Güney Kafkasya özelinde ortaya attığı projelerin uygulanabilirliği de tartışılmaktadır. Bununla birlikte, Ermenistan’ın Rusya’nın baskısı nedeniyle serbest ticaret anlaşmasından vazgeçmesi, AB ile diyalog halinde bulunan eski Doğu Bloku ülkelerini de olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

“Armenia’s Joining of the Customs Union Still Being Dragged Out”, <http://vestnikkavkaza.net/news/politics/59610.html>, (19.10.2014).

“Armenia to Join Russian-led Customs Union”, <http://www.refworld.org/docid/525e3f30f.html>, (15.10.2014).

Asker, Ali (2012). “Rusya’nın Ermenistan’da Askeri Varlığı: Hukuki ve Politik Bakış Açısı ile Bir Değerlendirme”, *Ermeni Araştırmaları*, 41: 93-111.

“Avrupa Birliği, Ermenistan ile Serbest Ticaret Müzakerelerini Başlatmaya Hazırlanıyor”, İktisadi Kalkınma Vakfı E-bülten, http://bulten.ikv.org.tr/?ust_id=534&id=1749, (01.09.2014).

Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Stratejisi (), *Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı*, <http://www.ekonomi.gov.tr/avrupabirligi/index.cfm?sayfa=DBB15005-D8D3-8566-452022B140FE9673>, (08.09.2014).

Borshchevskaya, Anna (2013). “Armenia’s Choice: Russia or The EU?”, *Turkish Policy Quarterly*, 12 1(12): 95-107

Desmond, Dinan (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, Cilt 1-2.

Dizman, Ali Osman “AB ve Ermenistan İlişkileri Türkiye-Ermenistan İlişkilerine Bir İvme Kazandı mı?”, [http://www.tepav.org.tr/upload/files/1361278417-5.AB_ve_Ermenistan_iliskileri_Turkiye_Ermenistan_Iliskileri_ne_Bir_Ivme_Kazandirabilir_mi.pdf_\(02.10.2014\)](http://www.tepav.org.tr/upload/files/1361278417-5.AB_ve_Ermenistan_iliskileri_Turkiye_Ermenistan_Iliskileri_ne_Bir_Ivme_Kazandirabilir_mi.pdf_(02.10.2014)).

Elnur İsmayilov, “Rusya’nın Avrasya Birliği Projesi ve Ermenistan”, *Bilgesam*, <http://www.bilgesam.org/incele/552-rusyanin-avrasya-birligi-projesi-ve-ermenistan/#.VF10vmsXLs>, (22.10.2014).

Eastern Partnership Community”, <http://www.easternpartnership.org/programmes/country-allocations>, (05.10.2014).

<http://www.easternpartnership.org/content/eastern-partnership-funds>, (10.10.2014).

“EU Launches Free Trade Negotiations with Armenia”, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-150_en.htm, (12.09.2014).

“Eastern Partnership”, http://eeas.europa.eu/eastern/index_en.htm, (11.10.2014).

“European Neighbourhood Policy Strategy Paper”, 12 May 2004, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0373>, (01.09.2014).

“EU Says Armenia Blocked Free-Trade Deal”, <http://asbarez.com/113525/eu-says-armenia-blocked-free-trade-deal/>, (09.09.2014).

“EU-Armenia: About Decision to Join the Customs Union”, http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/fule/headlines/news/2013/09/20130906_en.htm, (20.09.2014).

“European Neighbourhood Policy: EU-Egypt Joint Action Plan”, 6 March 2007, p. 2; http://www.europeanagenda.eu/_files/news/2007-03-07_12-35-44_eu-egypt_action_plan.pdf, (02.09.2014).

“European Union Eastern Partnership Policy”, http://eeas.europa.eu/eastern/faq/index_en.htm, (05.09.2014).

"EU-Armenia Relations: Future Developments and Prospects", *EUFOPA*, March 2014, s. 4; <http://www.eufoa.org/uploads/FutureofEUAMRelations.pdf>, (11.09.2014).

Giragosian, Richard (17 June 2013). "The Eurasian Union: A View from Armenia", *Caucasus Analytical Digest*, 51:12-13.

Hatipoğlu, Esra (2013). "Yorgun AB'nin Komşularla İmtihanı: Karadeniz Bölgesi ve Avrupa Birliği", *OAKA*, 16(8): 1-20.

Hovhannisyanyan, Mikhayel (18 December 2013). "Armenia Before and After Vilnius", *Caucasus Analytical Digest*, No. 58, p. 2; <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/CAD-58-2-4.pdf>, (10.10.2014).

Huseynov, Fuad (2001). "Avrupa Birliği-BDT Ülkeleri İlişkilerinin Hukuki Çerçevesi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(50): 247-288.

İbrahimov, Rovshan (2008). *Avrupa Birliği Güney Kafkasya Devletleri İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

"Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit", (http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pres_sdata/en/er/107589.pdf)

Karagül, Soner (2006). "Ermenistan'ın Bağımsızlık Sonrası Avrupa ile İlişkileri", *OAKA*, 2(1): 128-148.

Korkmaz, Dicle (2007). *Rusya Federasyonu-Avrupa Birliği İlişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007

Laçiner, Sedat (Bahar 2002). "Ermenistan Dış Politikası ve Belirleyici Faktörler", *Ermeni Araştırmaları*, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=303>, (18.10.2014).

Laçiner, Sedat and Kaya, İbrahim (2003). *The Armenia Issue and the Jews*, Turkish-Armenian National Committee and Institute for Armenian Research, Ankara and London.

Lütem, Ömer Engin (2012). "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, 42: 7-46.

Lütem, Ömer Engin, (2013). "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, 45: 7-54.

"Nazarbayev: Armenia will Join the Customs Union without Karabakh", <http://initialcloudflare.azcontact.info/docs/2013/Politics/122400063055en.htm#.VE5SqvmsXLs>, (11.10.2014).

"New Analysis: Armenia's Choice Stirs Competition Between Moscow, EU", <http://www.rferl.org/content/armenia-russia-customs-union-eu-analysis/25095948.html>, (11.09.2014).

Onur, Ayşenur (2007). "Avrupa Komşuluk Politikası", *AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*

Bülteni, Sayı 7.

Öğütçü, Özge Nur "Avrupa'nın Doğu Ortaklığı Programı ve Rusya'nın artan Etkisi", <http://www.avim.org.tr/analiz/tr/-AVRUPA%E2%80%99NIN-DOGU-ORTAKLIGI-PROGRAMI-VE-RUSYA%E2%80%99NIN-ARTAN-ETKISI/3193>, (06.10.2014).

"Political and Economic Relations", Delagation of The European Union to Armenia" [http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm_\(29.08.2014\)](http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm_(29.08.2014)).

"Political and Economic Relations", Delagation of The European Union to Armenia" [http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm_\(01.09.2014\)](http://eeas.europa.eu/delegations/armenia/eu_armenia/political_relations/index_en.htm_(01.09.2014)).

"Putin Erivan'ı Avrupa'dan Kopardı", <http://www.trtturk.com/haber/putin-erivani-avrupadan-kopardi.html>, (11.09.2014).

Shirinyan, Anahit and Ralchev, Stefan (14 November 2013) "U-turns and Ways Forward: Armenia, the EU and Russia Beyond Vilnius Policy Brief", *Institute for Regional and Internatioan Studies*.

"The Eastern Partnership: The European Union and Eastern Europe" http://eeas.europa.eu/eastern/docs/140130_eap_general_ppt_en.pdf, (01.09.2014).

"What is the European Neighbourhood Policy", (http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/action_plans/armenia_enp_ap_final_en.pdf), (05.10.2014).

"What is the European Neighbourhood Policy", http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm, (07.09.2014).

Zolyan, Mikayel, "Is Armenia Turning East", The Foreign Policy Center, <http://fpc.org.uk/articles/635>, (21.09.2014).

ⁱ European Neighbourhood Policy

ⁱⁱ Wider Europe- Neighbourhood: A Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours

ⁱⁱⁱ Strategy Paper on the European Neighbourhood Policy

^{iv} Ermenistan için hazırlanan eylem planı için bkz. "EU-Armenia Action Plan", http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/action_plans/armenia_enp_ap_final_en.pdf, (11.10.2014).

^v AB ile AB'ye üye olmayan Akdeniz ülkeleri arasında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla ilk olarak Kasım 1995'de Barselona'da düzenlenen ve 'Barselona Süreci' olarak da bilinen Avrupa-Akdeniz Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı sonrası açıklanan Barselona Deklarasyonu ile tesis edilmiştir. Türkiye, Filistin, Ürdün, Fas, Lübnan Tunus,

Mısır, Suriye ve İsrail'in dahil olduğu bu süreç, 13 Temmuz 2008 tarihinde Paris'te düzenlenen Avrupa-Akdeniz Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi ile 'Akdeniz için Birlik' adıyla da ifade edilmiştir.

vi Bilindiği gibi, 1951'de Paris Anlaşması ile kurulan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) Avrupa Birliği'nin temelini oluşturmaktadır. 1957 Roma Anlaşması ile ise, AKÇT'ye ek olarak 6 kurucu ülke tarafından Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerji Kurumu kurulmuştur. Bu tarihten sonra oluşum Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)olarak anılmaya başlanmıştır. 1965 yılında imzalanan Füzyon Anlaşması ile ise üç topluluk ortak Konye ve ortak Komisyon etrafında birleştirilerek "Avrupa Toplulukları" adını almıştır. 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile AT'nin adı Avrupa Birliği olarak

değiştirilmiştir. Çalışmada kolaylık olması açısından zaman zaman AET ve AT yerine Avrupa Birliği ismi kullanılacaktır.

vii Council for Economic Assistance

viii Tamamlayıcılık politikası bölgede genel bir denge sürdürmek amacıyla tüm devletler ile eş zamanlı işbirliğini sağlamaya çalışan bir ortaklık yaklaşımıdır.

ix ABD'nin eski Sovyet cumhuriyetlerine yaptığı yardımlardan en büyük payı Ermenistan'ın alması bu ülkeye yönelik ABD desteğini göstermesi açısından önemlidir.

x Bu konuda eleştirel bir yorum için bkz: Erich Feigl, "Ermeni Milli Kilisesinin Zaferi ve Trajedisi", Ermeni Araştırmaları

Dergisi, Sayı 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 2001, ss. 64-66, <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=Dergilce rik&IcerikNo=211>, (10.10.2014).

xi Comprehensive Institution Building

xii Deep and Comprehensive Free Trade Area